

SÚČASNÉ TRENDY REGIONÁLNEHO ROZVOJA SLOVENSKA

Current trends of regional development in Slovakia

GABRIEL ZUBRICZKÝ

Katedra region. geografie, ochrany a plán. krajiny, | Depart. of Reg. Geogr., Landscape Prot. and Planning
Prírodovedecká fakulta | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Komenského v Bratislave | Comenius University in Bratislava
✉ *Ilkovičova 6, 842 15 Bratislava, Slovak Republic*
E-mail: gabriel.zubriczky@uniba.sk

Anotácia

Cieľom príspevku je zmapovať súčasný stav regionálnej diferenciacie Slovenska a upozorniť na hlavné trendy regionálneho rozvoja. Hlavnou využitou metódou príspevku je percepčná analýza. Príspevok sleduje dva rozmery regionálnej diferenciacie Slovenska. V prvom rade potvrdzuje fakt, že Slovensko je stále krajinou dvoch nodálnych celkov s centrami v Bratislave a Košiciach, zároveň ale zdôrazňuje zväčšovanie nodálneho priestoru Bratislavy na úkor Košíc. V druhom rade sa príspevok snaží poukázať na fakt, že Slovensko smeruje k modelu krajiny s veľkými regionálnymi disparitami. Na jednej strane je tu ekonomicky rozvinutý západ a severozápad krajiny a na druhej strane čoraz chudobnejší juh a východ územia. Výsledkom práce je zhodnotenie súčasného regionálneho rozvoja Slovenska. Príspevok ponúka úvahy o ďalšej regionálnej diferenciacii Slovenska.

Kľúčové slová

regióny, regionálny rozvoj Slovenska, regionálne disparity

Annotation

The aim of the paper is to map the current state of regional differentiation in Slovakia and to highlight the main trends of regional development. The main contribution method used is perceptual analysis. The paper follows two dimensions of regional differentiation of Slovakia. First of all, it confirms the fact that Slovakia is still a country of two nodal units with centers in Bratislava and Košice, but at the same time emphasizes the increase in the nodal space of Bratislava at the expense of Košice. Secondly, the paper tries to point out that Slovakia is moving towards a model of a country with large regional disparities. On the one hand, there is an economically developed west and northwest of the country, and on the other hand, an increasingly poor south and east of the territory. The result of this work is the evaluation of the current regional development of Slovakia. The paper offers reflections on further regional differentiation of Slovakia.

Key words

regions, regional development of Slovakia, regional disparities

JEL classification: R11, R58

1. Úvod

Úvodom by sme mohli predstaviť hlavné vývojové etapy teórií regionálneho rozvoja a regionálnej politiky. V prvej polovici 20. storočia prevládala neoklasický prístup, ktorý preferoval teóriu regionálnej rovnováhy. Základnou koncepciou daného prístupu bolo zvyšovanie mobility pracovných síl, teda model – robotníci za prácou. Po druhej svetovej vojne, najmä v rokoch 1950 až 1975 prevládol keynesiánsky prístup. Ten bol založený na teórii regionálnej nerovnováhy, teórii kumulatívnych príčin, teórii pólov rastu. Bol opakom neoklasického prístupu, ponúkal model - práca za robotníkmi. K realizácii modelu mali prispieť nástroje podporujúce príliv investícií zo súkromného aj verejného sektoru do problémových, ekonomicky poddimenzovaných regiónov. V 70- tých rokoch 20. storočia sa rozšíril neomarxistický prístup, ktorý operoval s teóriou regionálnej nerovnováhy. Jeho princípy sa prakticky dali použiť v bývalých socialistických krajinách.

V daných krajinách bola snaha o zjemňovanie regionálnych rozdielov. V niektorých krajinách sa to celkom darilo, avšak za cenu straty ekonomickej výkonnosti a zníženia konkurencieschopnosti v medzinárodnom merítku. V

západných krajinách sa presadzoval v rovnakom období neoliberalný prístup, ktorý ponúkal teórie regionálnej rovnováhy aj nerovnováhy (napr. nová teória rastu, teória závislosti na zvolenej ceste).

Od 80-tych rokov 20. storočia má silný vplyv inštitucionálny prístup, ktorý sa opiera o teóriu regionálnej nerovnováhy (napr. teóriu priemyselných teritoriálnych útvarov, teóriu učiacich sa regiónov. Zmyslom regionálnej politiky podľa spomínaného prístupu by mala byť spolupráca a inovácie, teda podpora malých a stredných firiem, šírenie inovácií, networking. (Blažek, Uhlíř, 2011)

Postmodernizmus je zameraný „antikapitalisticky“. Hovorí o novej (štvrtej) vlne urbanizácie vo veku informatiky. S tým súvisia aj nové prístupy k územiu, ako selektívne regionálne rozhodovanie, rozvoj iniciovaný zdola, sebadôvera, dôraz na lokálny potenciál.

G. A. Hoekveld v práci „Regional geography must adjust to new realities“ (1990) hovorí o ôsmich kľúčových pojmoch v súčasnej regionálnej geografii: svetový systém, priestorová organizácia, populácia, sociálna štruktúra, sídelný systém, komunikačný systém, príroda, civilizácia. "Učebnicovým príkladom" nového prístupu k regionálno-geografickému výskumu je práca „The Changing Geography of the UK-revisited" (ed. Vince Gardiner a Hugh Matthews), vydaná v roku 1999, v ktorej sa autori venujú témam, ktoré ozrejmujú zmeny v krajine v 90-tych rokoch. (in: Zubriczký, 2002).

2. Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je zmapovať súčasný stav regionálnej diferenciácie Slovenska a upozorniť na hlavné trendy regionálneho rozvoja. Príspevok sa snaží rozpútať diskusiu, či doterajšie kvantitatívne prístupy k hodnoteniu regionálnej diferenciácie a regionálnych disparít majú v súčasnej globálne orientovanej ekonomike a politike opodstatnenie. Autor vychádza z rozsiahlych poznatkov reálneho regionálneho vývoja Slovenska, pričom sa tentoraz neopiera o žiadne štatistické dáta. Hlavnou využitou metódou príspevku je teda mapovanie v teréne, pozorovanie, komparácia regiónov a percepčná analýza.

3. Aktuálne trendy regionálneho rozvoja Slovenska

Najkompaktnejšiu štúdiu o regionálnom členení Slovenska napísal profesor Lukniš v roku 1985. Jeho štúdiu možno považovať v podstate za zhrnutie a vyhodnotenie regionálneho vývoja na Slovensku ku sklonku socialistického obdobia. Práca bola samozrejme ovplyvnená tým, že Slovensko bolo súčasťou Československa. Práca prof. Lukniša bola založená na porovnaní primárnych prírodných daností územia Slovenska s jeho reálnym regionálnym rozvojom. Konštatoval, že primárny potenciál niektorých regiónov nebol využitý na ich väčší rozvoj. Jeho regionálne členenie a závery sú aj v dnešnej dobe veľmi cenné. Slovensko sa však posunulo a súčasné členenie je sčasti odlišné.

P. Korec (2005) hodnotí 10 faktorov podmieňujúcich regionálnu diferenciáciu Slovenska po roku 1989: primárny potenciál jednotlivých regiónov Slovenska, územno-správne členenie Slovenska, faktor sídelnej hierarchie, faktor makropolohovej atraktivity (západo-východný gradient), faktor charakteru osídlenia, faktor osobitostí demografických štruktúr jednotlivých regiónov, faktor veľkej dopravnej infraštruktúry, faktor historickej marginality, faktor (nevýhodnej) ekonomickej špecializácie regiónov a faktor depresnosti priľahlých regiónov susedných štátov.

Pri hodnotení prác zaoberajúcich sa regionálnym rozvojom Slovenska po roku 1989 môžeme konštatovať, že hlavným dôvodom vzniku a prehĺbovania regionálnych rozdielov sú rozdielne možnosti regiónov prispôbiť sa ekonomickej a sociálnej transformácii. Podľa viacerých autorov sú za dva dominantné faktory podmieňujúce regionálny rozvoj postkomunistických krajín Európy (platí to najmä o krajinách V 4) považované faktor sídelnej hierarchie a faktor makropolohovej atraktivity (Hampel 2001).

Pri výskume regionálnych disparít a regionálnej chudoby na Slovensku v poslednom období najviac poznatkov prinášajú práce A. Michálka s viacerými spoluautormi - Michálek, A., Podolák, P., Madajová Sládeková, M., (2018), Michálek, A., Madajová Sládeková, M., (2019), alebo Michálek A. (2015).

3.1 Dva sklony, dve nodálne centrá

Korec (2005) tvrdí, že základný vzorec regionálnej štruktúry na území dnešného Slovenska bol položený v poslednej tretine 19. storočia. Vzhľadom na polohu v blízkosti centrálnych oblastí monarchie sa v porovnaní s ostatným územím dynamickejšie rozvíjal región Bratislavy a celé západné Slovensko. Košicko-bohumínska železnica a Považská železnica, v tom období prakticky jediné výkonné pozemné komunikácie, vytvorili dobré

predpoklady pre rozvoj priemyslu a následne urbanizácie a celej ekonomiky regiónov stredného a horného Považia. Región Košíc vďaka železnici a výhodnej polohe k Miskolcu predstavoval v agrárnom území východného Slovenska určitý, aj keď nie veľmi výrazný, ostrov priemyselného a urbanizovaného územia. V Bratislave v roku 1910 žilo okolo 93 000 obyvateľov a Košice mali v rovnakom roku okolo 44 000 obyvateľov. (Urban, 2000)

Na Slovensku zostávajú zatiaľ dva centralizačné regióny (sklony) - nodálne regióny Bratislavy a Košíc. Pozícia Bratislavy ako centra regiónu (zároveň štátu) je jednoznačná a dominantná. Bratislava získava rozhodujúce kompetencie, aj zahraničné investície.

Pozícia Košíc v rámci regionálnej štruktúry Slovenska je slabšia a žiaľ slabne. Hranica medzi vplyvom Bratislavy a Košíc sa približuje ku Košiciam. Nodálny priestor Košíc sa zúžil na Gemer aj pod Tatrami. Košice by pocítili vážne otrasy pri možnom odchode US Steel. Mesto so svojím nodálnym priestorom bude výrazne ovplyvnené vývojom na Ukrajine. Síce sa črtajú v meste možné väčšie investície v sektore informačných technológií, ale na druhej strane je otázna udržateľnosť projektov ako napr. priemyselného parku Kechnec či Haniska. Z Košíc je zaznamenaná pomerne veľká migrácia za prácou do Bratislavy a do zahraničia.

Bratislavský sklon má teda jadro v Bratislave, jeho tesným obalom je suburbánna zóna Bratislavy, a vonkajším obalom územie funkčného mestského regiónu Bratislavy (ako ho identifikoval profesor Bezák). Ekonomická sila Bratislavy ovplyvňuje ešte širší priestor smerom k Dunajskej Strede, Nitre a Piešťanom. V tomto priestore sa kumuluje čoraz väčšia prosperita. Slovensko sa možno mení na krajinu s jediným dominantným centrom, podobne ako Rakúsko, Maďarsko, či Dánsko. Na rozdiel od Maďarska však Bratislava leží príliš excentricky a tak nemôže plnohodnotne vstrebať potenciál celej krajiny a rovnako nevie poskytnúť svoj potenciál rovnako celej krajine. Daný argument je možno základom aj pre budúce zachovanie Košíc ako druhého nodálneho jadra. Košický sklon (najmä rurálne oblasti) sa však môže premeniť na sociálny kontajner, kde sa sústreďujú chudobné obyvateľstvo krajiny.

3.2. Dva regióny-dve tváre Slovenska

Slovensko sa čoraz viac regionálne diferencuje. Investície, nezamestnanosť, demografické procesy indikujú, že na Slovensku sa vytvárajú dva podcelky - západné a severozápadné Slovensko ako rozvinutý región a južné a východné Slovensko ako zaostávajúci región. Hranica medzi danými podcelkami nie je priamka, dokonca nie je ani líniová. Zhruba prebieha od Komárna, cez Levice, Zvolen, Brezno po Poprad a Vysoké Tatry. Všetko nasvedčuje tomu, že prvý región je čoraz bohatší a životaschopnejší a druhý región chudobnejší. Samozrejme dané regióny netvorí žiadny jednotný nodálny priestor a nie sú vnútorne ani homogénne. Silnejší región má hlavný pól rastu v Bratislave a perifériu na Kysuciach, Orave a v okrajových horských oblastiach. Slabší región má pól rastu v Košiciach, niekoľko menších rastových centier, ale celkovo pôsobí dojmom periférie Slovenska.

Silnejší región môžeme pracovne nazvať región A a slabší región B. Podľa zoznamu Top 100 podnikov v roku 2013 publikovanom v časopise Trend je až 47 podnikov z Bratislavy, keď prirátame 4 podniky z Lozorna v tesnom zázemí Bratislavy, tak to tvorí nadpolovičnú časť. V regióne A je celkovo 89 podnikov a v regióne B 8 podnikov, z toho 3 v Košiciach, po jednom v lokalitách Strážske, Michalovce, Hencovce, Gemerská Hôrka, Spišská Nová Ves (môže byť vnímané ako rozhranie regiónov A a B), 3 podniky sú na rozhraní regiónov A a B v regióne Komárna.

Keď sa pozrieme na najsilnejšie podniky, tak v top 50 sú len dva podniky mimo regiónu A, obidva v Košiciach - US Steel a Východoslovenská energetika, na druhej strane v samotnej Bratislave sídli až 27 podnikov a ďalších 7 podnikov v hodinovej dostupnosti od hlavného mesta - v lokalitách Skalica, Nitra, Hlohovec, Šala.

Chrbticou regiónu A je považský dopravný koridor. Príbeh D1 ako spojnice medzi Bratislavou a Košicami je dlho rozvíjaný mýtus o rýchlom spojení Bratislavy a Košíc. Už Lukniš poukazoval na rýchlejšie a efektívnejšie spojenie medzi Bratislavou a Košicami juhom. Veľmi potrebná diaľnica D 1 je v podstate dôležité spojité medzi Bratislavou a Tatrami. Spojenie je o to dôležitejšie, čím dostávajú Tatry viac a viac kapitálu - štátneho aj súkromného z Bratislavy. Medzi Bratislavou a Vysokými Tatrami sa buduje aj jediná železničná trať s vyššou rýchlosťou. Hlavná línia rozvoja Slovenska je jasne daná. Kým Bratislava je dominantným ekonomickým a rezidenčným centrom krajiny, Tatry sa stávajú dominantným neurbánym priestorom, hlavným javiskom cestovného ruchu krajiny.

4. Záver

Územie Slovenska sa rozvíjalo vždy podľa potrieb väčšieho štátneho útvaru, ktorého bolo súčasťou - Rakúsko-Uhorska, Československa. V súčasnosti, hoci je samostatným štátnym útvarom sa rozvíja v podstate v rámci

potrieb Európskej únie, resp. celej Európy, či dokonca sveta. Zasahujú ho vplyvy únie, Ruska, ázijských krajín a v podstate celej globálnej ekonomiky. Slovensko má samozrejme istú možnosť si korigovať vnútroregionálny rozvoj pomocou regionálnej politiky. Veľa prostriedkov na regionálny rozvoj a regionálnu politiku však prichádza zo zahraničia, čo má pochopiteľne aj vplyv na tok peňazí a investícií. Rozvoj Slovenska sa nedá opísať len v jeho hraniciach. Rozvoj závisí od rozvoja Eurozóny, od rozvoja susedných krajín. Hranice hrajú čoraz menšiu úlohu pri ekonomických plánoch. Investor často hľadá lokalitu v strednej Európe a nie v konkrétnej krajine ako Slovensko, tobôž nie v konkrétnom regióne Slovenska. Niektoré pohraničné oblasti Slovenska sú súčasťou regionálneho rozvoja priľahlých regiónov v susedných krajinách. Na Slovensku je cítiť aj nodálny vplyv metropol ako sú Viedeň či Budapešť.

Predstava, že raz bude pohyb pracovnej sily v strednej Európe tak flexibilný ako v USA, dáva tušiť, že nasledujúce dekády prinesú súboj z hľadiska atraktivity Bratislavy, Budapešti, Viedne a ďalších stredoeurópskych centier, medzi ktorými bude prebiehať aj súťaž o pracovnú silu a migrantov. Bratislava vstupuje do tejto fázy s niektorými výhodami. Mesto má atraktívnu polohu na styku troch (až štyroch štátov). Tvorí dopravný uzol (plán multimodálneho dopravného uzla medzi Bratislavou a Malackami). Bratislava vyniká v sídelnej, administratívnej, politickej aj ekonomickej hierarchii v rámci krajiny. Jej pozícia tak dominantná, že v podstate dokáže pritiahnúť a absorbovať rozhodujúcu časť celkového potenciálu krajiny (napríklad sústrediť mozgy). Otázka je nakoľko uspeje v nadnárodnej súťaži s okolitými centrami v strednej Európe.

Slovensko sa teší z relatívne úspešnej transformácie ekonomiky, ktorá priniesla krajine zdanlivú prosperitu. Žiaľ, takmer celý ekonomický rozvoj sa koncentroval v širšej oblasti Bratislavy a na Považí.

Pri nezmenenom vývoji hrozí, že vznikajú na Slovensku dva výrazne odlišné celky – vyspelejší západ a sever a zaostalejší juh a východ. Ľudia z druhého celku budú mať dve možnosti, buď emigrovať, alebo sa stotožniť s tým, že budú žiť v regióne s tretinovou životnou úrovňou z hľadiska štátneho priemeru. Tomuto zodpovedajú aj celkom nové projekty rozvoja dopravnej infraštruktúry na Slovensku, ktoré ešte viac diskvalifikujú rozvoj juhu a východu krajiny. Juh a východ slúžia len ako tranzitné regióny na dovoz energií a surovín z bývalého Sovietskeho zväzu. Svojskou pomocou východnému Slovensku sa ukazuje byť aj projekt širokorozchodnej trate z Košíc do Bratislavy. Tento nápad len potvrdzuje projektovanú funkciu východnému a južnému Slovensku ako koridorovému regiónu bez cieľových investícií. Západné Slovensko sa ekonomicky, sociálne a demograficky bude viac podobať západnému Maďarsku alebo západnému Poľsku a východné Slovensko východnému Maďarsku alebo východnému Poľsku. Dôjde k prehľbovaniu sociálnej separácie, vytváraniu sociálne a etnicky homogénnych regiónov, obcí a sídiel.

Literatura

- [1] BEZÁK, A., (1990). Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska. *Geografický časopis*, vol. 42, no. 1, pp. 57-73
- [2] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje-nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [3] Časopis Trend špeciál, Top 200, jún 2014
- [4] HAMPL, M., (2001). Regionální vývoj v období transformace. In: Hampl, M., a kol.: *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská transformace a obecná teorie*. Praha: DemoArt Praha, pp. 17-41. ISBN 80-902686-6-8
- [5] KOREC, P., (2005). *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004*. Bratislava: Geografika. ISBN 80-969338-0-9.
- [6] LUKNIŠ, M., (1985). Regionálne členenie Slovenskej socialistickej republiky z hľadiska jej racionálneho rozvoja. *Geografický časopis*, vol. 37, no. 2-3, pp. 137-163
- [7] MICHÁLEK, A., (2015). Identification and Changes of Margined Regions in Slovakia (in Terms of Socio-economic Marginality). *Ekonomický časopis*, vol. 63, no. 9, pp. 922-943. ISSN 0013-3035.
- [8] MICHÁLEK, A., MADAJOVÁ SLÁDEKOVÁ, M., (2019). Identifying regional poverty types in Slovakia. *GeoJournal*, vol. 84, no. 1, pp. 85-99. DOI 10.1007/s10708-018-9852-9.
- [9] MICHÁLEK, A., PODOLÁK, P., MADAJOVÁ SLÁDEKOVÁ, M., (2018). Dynamics of regional disparities in Slovakia in 2001 and 2011. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, vol. 42, no. 42, pp. 99-114. DOI 10.2478/bog-2018-0033
- [10] PACIONE, M., (1984). *Rural Geography*. London: Harper and Row. ISBN 0063182904.
- [11] RAJČÁKOVÁ E., ŠVECOVÁ, A., (2002). Postavenie okresov a krajov Slovenska z hľadiska hodnotenia vybraných sociálnych a ekonomických znakov. In: Bezák, A., (ed.): *Geographia Slovaca 18*, Bratislava: Geografický ústav SAV, pp. 167-175. ISSN 1210-3519.

- [12] RAJČÁKOVÁ, E., (2005). *Regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 80-223-2038-2.
- [13] ŠVEDA, M., (2009). Priestorová štruktúra rezidenčnej suburbanizácie v prímestskej zóne Bratislavy. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, vol. 53, pp. 169-182. ISSN 1338-6034.
- [14] URBAN, O., (2000). *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml. ISBN 80-902261-5-9.
- [15] ZUBRICZKÝ, G., (2002). Analýza rurálneho priestoru Slovenska z hľadiska rozvojových perspektív jeho osídlenia. Bratislava: MAPA Slovakia. ISBN 80-89080-40-5.

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantovej úlohy VEGA 1/0540/16 Sociálne, ekonomické a environmentálne determinanty rozvoja a transformácie regiónov: regionálno-geografický prístup. Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0232